

PAPP VIKTOR

NEMESEK, HONORÁCIOROK, ZSIDÓK ÉS RENDI ZÁRVÁNYOK A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG 19. SZÁZADI TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉBEN*

A magyar rendi társadalom polgári társadalommá való átalakulása messze nem ment zökkenőmentesen a hosszú 19. században. A magyar polgárosodás eltérően zajlott le a nyugat-európai mintákhoz képest, és a folyamat befejezett mivoltáról sem könnyű véleményt alkotni. A társadalmi, gazdasági átalakulás ugyanis szorosan összekapcsolódott az akkultúráció és az asszimiláció kérdésével, annak sikeres visszacsatolásával.¹ Ráadásul több szerző amellet érvelt a polgárosodással kapcsolatban, hogy a 19. században a különböző „rendies” csoportok, illetve „rendies” csoportképző tendenciák jelentősen eltérítették a polgárosodás folyamatát.² Ezek közül kiemelhető a középbirtokos réteg „lesüllyedése” (dzsenti kialakulása) vagy éppen a proletarizálódás.³ A rendi társadalomfelfogás 19–20. századi továbbélésének vizsgálatai pedig még inkább felhívták a figyelmet arra, hogy a polgárosodás helyett sokkal inkább a rendies társadalmi szerveződés, a rendi keretek alakították a társadalom formálódását.⁴ A hazai polgárosodás történeti áttekintését még hosszán lehetne fejtegetni, hiszen az mind a modern vállalkozói réteg,⁵ mind a vagyonos társadalmi elemek társadalomtörténeti feldolgoásaiban hangsúlyos szerepet játszott.⁶

Mindezeket figyelembe véve látható, hogy a történeti-jogi rendiség formális felszámolásával nem szűnt, nem szűnhetett meg egy csapásra az évszázadokig regnáló történeti osztályok társadalmi befolyása, meghatározottsága. A „rendies” magatartásformák és beidegződések még a 19. század második felében is beazonosítható formákban kitartottak. Jelen írás tárgyát az a fő hipotetikus kérdés hatja át, hogy egy foglalkozás, még konkrétan szólva az ügyvédi hivatás feloldhatja-e minden elemében a történeti-jogi rendiség maradványait az új, modernkori társadalmi szerkezet keretei között.

* A tanulmány A professzionalizáció története. Magyarország a 19–20. században európai kontextusban című NKFIH (sz. 132451) projekt keretében készült.

¹ Gyáni 2002: 112–114.

² Benda 1991a, 1991b; Tóth 1991.

³ A polgárosodás vitákra általánosságban lásd Csire 1997.

⁴ Tóth 1989, 1991.

⁵ Laki–Szalai 2004; Klement 2012.

⁶ A vagyon polgárságának vizsgálatára lásd Kövér 1997, 2002 [1990]; Halmos 2003, 2006.

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK

Az elméleti keretek felvázolását a 19. század elejétől és a nemességtől szükséges indítanunk. Hajnal István 1942-ben írt tanulmánya szerint a 19. század elejére a vármegyei tisztviselői pozíciókra már szinte kizárólag olyan személyeket választottak meg, akik rendelkeztek ügyvédi vizsgával még úgy is, hogy erre nézve nem létezett törvényi előírás.⁷

„A jogászképzettség általánosodása Magyarországon a nemesség általánosodásával rokonjelenség. Egyedül a jogászságnak volt nálunk valami testületi multja, a táblákra beírt jurátusságban. A nemnemes ügyvéd, mérnök, orvos, tanár nálunk is „honorációrrá” lett, de történeti-társadalmi mult helyett inkább csak maga a főiskolai képzés, s főként a diploma hozza számukra az elismerést. Már is sok a panasz a perthúzó s népet izgató ügyvédek ellen; s a honorácior is gyakran panaszkodik, hogy sem a nép, sem a nemesség nem érzi őt magához tartozónak.”⁸

Hajnal István szerint a szakszerűvé válás egyfajta intellektualizálódás volt, a társadalom vezetésében épp emiatt vállalhatott vezető szerepet a középnemesség. A kvalifikáció és a szakszerűség jelenségei a jogi képzettség esetében jutottak legelőbbre a 19. század első felében, a nemesség – ebben az értelmezésben – nemcsak a birtokos réteg alapját képezte, de egyben a „jogásznemzetét” is.

Bibó István gondolatmenete szorosan illeszkedik az előbb mondottakhoz. Bibó szerint a reformkorban a nemesi és honorácior⁹ értelmiségi rétegek egy közös cél érdekében még eggyé tudtak válni, az értelmiségi öntudat a 19. század első felében ekképp felülírta

⁷ Hajnal 1942: 170–171.

⁸ Hajnal 1942: 172.

⁹ A honorácior fogalma nem mondható tisztázottnak a különböző történeti korokat tekintve. A bibói koncepcióban láthatóan fontos hangsúly esik az adott társadalmi csoport származására, a honorációrok ebben az értelmezésben tehát nem rendelkeztek nemesi privilégiumokkal. Emellett azonban a honorácior eredetileg mint középfokú melléknév csak egy másik társadalmi osztályhoz viszonyított megjelölés. Azokat jelölték így a reformkorban, akik a jobbágyokhoz képest „tisztesebbek” és nem nemes protestáns papok, tanárok, tanítók, ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek, mérnökök, gazdatisztek, jegyzők, hivatalnokok és művészek voltak. A fogalom tehát főnévként, leíró kategóriaként is funkcionált. Fontos azonban, hogy a honorációrok közé számították – vármegyénként és közgyűlésenként eltérő módon – a nemesi birtokok bérlőit vagy éppen gazdag kereskedőket egyaránt. Általánosságban kijelenteni azt, hogy az iskolázottság, végzettség volt az elsődleges megkülönböztető jegye a honorációroknak, csak alapos megfontolásokat követően lehet. Iránymutatásul nyilván maga a korabeli értékelés szolgál, hiszen az 1848. évi V. tc. (választójogi törvény) ugyan nem jelöli közös fogalommal az értelmi hivatásokat, de felsorolja azokat (2. §. [d] „Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, academiái művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkeszek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó kerületben, mellyben állandó lakásuk van”). A század elején és közepén a honorácior szónak szoros összefüggése állt fenn a végzettséggel, ám a 19. század második felére a fogalmat eltérő módon (jelzőként), eltérő társadalmi csoportokra kezdték el alkalmazni. 1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról; Vörös 1975; Heckenast 1989.

a nemesi öntudatot. Ez a lehetőség 1848–1849 után szertefoszlott, és bár az 1860-as években az egységes „értelmiség” lehetősége újra felmerült, az már egy „társadalmilag és gazdaságilag defenzívába szorult köznemességet” és egy megriadt honorácior értelmiségi réteget talált.¹⁰ A két különböző származású és helyzetű réteg újra közösen vállalta a szakszerűséget kívánó igazgatási és általában az értelmi hivatások szerepének betöltését, de ekkor már a nemesi öntudat, az „úriember” ideálja hatotta át e csoportok várakozási horizontját.¹¹ A Bibó-féle koncepció szerint a köznemesek az úri értékrendet tették meg követendő példának, ehhez „hajlították hozzá” a képzési intézményeket, a hatóságok működési rendjét, a kevés számú „polgári értelmiség” pedig kénytelen-kelletlen ehhez a normavilághoz kívánt hasonlulni. E megközelítés szerint az ügyvédi hivatás sem tudott szabadulni az „úriember” ideáljától. A Bibó által is megfogalmazott „úriember” ideál és öntudat felidézése azért releváns, mert az lényegében nem más mint a 19. század második felére átalakult történeti-jogi rendiség „új” formája.

Mindenképp kiemelendő, hogy a korszakban ettől jelentősen eltérő elméleti koncepciók is napvilágot láttak. Mályusz Elemér arra hívta fel a figyelmet, hogy 1848-ig a szellemi élet nemesi jellegű volt – tehát nem az értelmiségi öntudat dominált.

„[...] a kulturális élet a nemesi életfelfogás és gondolkozás-mód produktuma. A szellemi munkások között vannak ugyan nagy számmal polgári, sőt jobbágyi sorból származók is, de ezeknek az életfelfogása szintén a nemesi világnézetben olvad fel. Nem változtatják, alakítják át ezt a világ-nézetet, hanem ellenkezőleg, maguk hasonulnak ahhoz át és lesznek ily módon ők is a nemesi kultúrközösség tagjai. A rendiség korában ez a nemesi kultúrközösség a magyar társadalom összetartozásának kifejezője s ez őrzi az ország területi integritását is.”¹²

De nem csak az 1848 előtti társadalmi állapot kapcsán tért el a kétféle megközelítés. Mályusz ugyanis annak a véleménynek adott hangot, mely szerint a városi polgárság és a hivatalviselő nemesség nem is különbözött annyira egymástól, összeolvadásuk ennél fogva elkerülhetetlenné vált a 19. század második felére.¹³

Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban a honorácior fogalommal azt a társadalmi réteget jelölöm, mely nemesi címmel nem rendelkező, világi értelmi hivatást űzőket foglal magába.

¹⁰ Bibó 1986 [1947]: 511.

¹¹ Bibó 1986 [1947]: 511–512.

¹² Mályusz 1928: 179.

¹³ Mályusz 1928: 180.

JOGÁSZKODNI A REFORMKORBAN

Az ügyvédi foglalkozás már a 19. század elején keresett volt, legalábbis egyes vélemények szerint. Ez a nagyfokú érdeklődés több tényezőre is visszavezethető. A birtokos nemesség tagjai a szokásjog és a birtokperek miatt lényegében beleszülettek a „jogászkodásba”, de a honorácior rétegek is érdeklődve fordultak az ügyvédi életpálya irányába. Mivel a nem nemesi származásúak 1844 előtt – a legalacsonyabb posztokat leszámítva – nem vállalhattak közhivatalt, már a 19. század első felében jelentős volt azoknak a száma, akik – nemesi cím híján – ügyvédkedésre vállalkoztak, hiszen ez a foglalkozás a honorácior rétegek előtt már a 18. század végétől nyitva állt.¹⁴

A magyar ügyvédség történetét a dualizmus derekán papírra vető Kun László szerint a birtokos nemesség tagjai azért végeztek jogot és teljesítették az ügyvédi vizsgát, hogy később hivatalnoki pályára léphessenek. Ebben közrejátszott, hogy a 19. század első felében a joggyakorlaton levő ifjúság, az ún. jurátusok, magas presztízzsel és társadalmi megbecsüléssel rendelkeztek. A második gyakorlati évüket töltő jurátusok (az első joggyakorlati év a patvariának felelt meg) széles feladatkört láttak el, az iratok és okmányok elkészítése mellett tanúkihallgatásokat vezényeltek, és jól jövedelmező birtokperekben is nélkülözhetetlen volt közreműködésük. De a jurátusi intézményhez volt köthető a reformkor közéleti nyilvánosságának megteremtése, mint ahogy ők töltötték be a pozsonyi diétán az országgyűlési követek írnoki pozícióit is. Ennek a joggyakornoki rendszernek mindazonáltal három eltérő típusa létezett egymás mellett. Míg a pesti jurátusok inkább komoly megbecsülésnek örvendhettek, addig erdélyi társaik táblai írnoki kinevezéssel bírtak,¹⁵ sőt a vidéki királyi ítélőtáblákon is lehetőség adódott a joggyakorlati idő eltöltésére.¹⁶

Kun szerint egyébként a vármegyei szolgálat iránt a nem nemesek kisebb érdeklődést mutattak, ennek pedig igenis volt lenyomata a reformkori, messze nem testületként működő ügyvédség származási összetételében. A nemesi felmenőkkel rendelkezők az ügyvédi vizsga teljesítését követően nagyrészt a vármegye szolgálatába álltak, tisztii ügyészek, jegyzők, szolgabírók vagy éppen megyei esküdtek lettek, míg kisebb részük az országos hivatalok

¹⁴ Vörös 1975: 7. E folyamat egyik fontos állomása volt az 1782-es év, amikor lehetővé tették a protestáns felekezeti joghallgatók számára, hogy jurátusként töltsék joggyakorlatukat. Szabó 1995: 186.

¹⁵ Ez vélhetően arra is visszavezethető, hogy a társadalmi megbecsültség, valamint a leendő munkaalkalmak miatt Erdélyben kialakulhatott egyfajta hiánya a jurátusoknak, míg Pesten akár túlkínálat is kibontakozhatott.

¹⁶ Kun 1895: 11–15. Kun kitért arra is, hogy főleg a vidéki, kevésbé tehetősek vállalkoztak arra, hogy gyermekeiket a kerületi táblához adják joggyakorlatra. A kétéves gyakorlat után számukra is kötelező volt a képesítő vizsga a helyi táblánál, ezt követően pedig a megye szolgálatába álltak, vagy táblabírói kinevezést nyertek. Kun 1895: 239. Földvári Béla 25 évvel később szintén úgy tudta, hogy a kerületi táblai jurátusok avansáltak később tiszteletbeli vagy valóságos táblabírákká. Földvári 1920: 62. A reformkori táblabírákra lásd Hudi 2006.

(Budai Helytartótanács, Bécsi Kancellária, Udvari Kamara) kötelékébe lépett. Ebből is kifolyólag a honorácior státuszúak felülreprezentáltak voltak a ténylegesen gyakorló ügyvédek körében már a 19. század elején.¹⁷ A honorácior ügyvédek egy jelentős hányada az uradalmak és az egyházi intézmények jogi, illetve egyéb jellegű képviselőiben találta meg számítását, érdekérvényesítés tekintetében a legjelesebbek pedig versenyre is kelhettek a nemesi származású önálló ügyvédekkel.¹⁸

Mind a nemesi, mind a honorácior rétegek ügyvédi képesítés iránti nagyfokú érdeklődése eredményezte, hogy az 1840-es évekre több mint 4100-an folytattak gyakorlatot, Erdélyben pedig további 600-700 ügyvéd tevékenykedett.¹⁹ Mások állítása szerint 1848-ban már 6000 ügyvéd volt Magyarországon.²⁰ Ha igazat adunk ezeknek a számoknak, miért volt szükség ennyi ügyvédre a korszakban?

A válasz természetesen abban rejlik, hogy kit is tekintünk a korszakban ügyvédnek. Ahogy azt láthattuk a különféle koncepciókban, az ügyvédi oklevél megszerzése számos családnál, elsősorban például a nemesi famíliáknál azért értékelődött fel, mert ezzel a képesítéssel könnyűszerrel el tudtak helyezkedni mind az államigazgatásban, mind a vármegyei közigazgatásban. Azáltal hogy számos jogász foglalkozás illetve vármegyei és államigazgatási munkakör betöltéséhez az ügyvédi végzettséget írták elő, többször a vonatkozó szakirányú képesítés hiányában, jelentősen emelkedett a vizsgára jelentkezők között a nem ügyvédként praktizálni kívánók száma. Ráadásul a vidéki joggyakorlók egy része ugyancsak nem a szabad ügyvédkedést választotta, a jurátusok gyakorlati és képzettségi szintjével, illetve karrierlehetőségeivel tisztában levő vizsgabiztosok pedig könnyebb szívvel engedték át azon jelölteket a megmérettetésen, akikről bebizonyosodott, nem önálló praxist terveznek folytatni a közeljövőben. A jogi végzettség és annak legmagasabb foka, az ügyvédi diploma tehát általános képesítő elemnek minősült, ráadásul lehetőséget kínált a nemesi és a nem nemesi, a módosabb, de még a szegényebb családoknak is arra, hogy karriert építsenek. Összességében a jogászképzettség valóban általánosodott, de ez az általánosodás egyáltalán nem csak a nemességre, annak birtokos rétegére vonatkoztatható.

Mivel a korszakban nem léteztek még ügyvédi szakmai köztestületek, ügyvédi kamarák, így nem is tudjuk pontosan megmondani, hogy a reformkorban a több ezer ügyvédi diplomával rendelkező személy közül hányan folytattak ténylegesen ügyvédi praxist vagy hány ügyvéd állt az egyház, az uradalmak, a hatóságok szolgálatában. Az 5000-6000 fő „ügyvédi társadalom” tehát nyilvánvalóan számos olyan személyt is magába foglalt, akik nem gyakorló ügyvédként keresték meg kenyerüket.

¹⁷ Kun 1895: 5, 55.

¹⁸ Kun 1895: 6.

¹⁹ Vörös 1975: 7.

²⁰ Földvári 1920: 98.

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE: A SZABAD ÜGYVÉDKEDÉS KORSZAKA

Ugyan a neoabszolutista korszakban jelentős szakmai változásokon ment keresztül az ügyvédi hivatás, az 1848 és 1867 közötti időszakra vonatkozóan egyáltalán nem rendelkezünk olyan feldolgozással, mely a jogászok, szűkebb értelemben pedig az ügyvédek társadalmi származásával foglalkozik. A következő a professzionalizáció szempontjából kiemelkedő időszak az 1870-es évek közepe, ekkor vezettek be új, korszerű ügyvédi rendtartást, megteremtve az ügyvédi kar autonóm szervezeteit, a kamarákat, előírva az ügyvédek jogait és kötelezettségeit, megreformálva az ügyvédi vizsga intézményét.²¹ A rendtartás értelmében az válhatott gyakorló ügyvéddé, aki magyar állampolgárként sikeresen teljesítette az ügyvédi vizsgát és felvételt nyert a lakóhelyének megfelelő helyi ügyvédi kamara tagjainak sorába. Az ügyvédi foglalkozás mindenki – legalábbis minden férfi – előtt szabadon hozzáférhetővé vált.

A nemesi és honorácior rétegek után immár a jobbágyi származásúak és a zsidó vallásúak is választhatták az ügyvédi tevékenységet.²² Miért vált szükségessé éppen az ügyvédi hivatás megnyitása minden társadalmi réteg és felekezet előtt? A munka szabadpiaci elveken való átszervezése visszavezethető arra az elképzelésre, miszerint az állam – az igazságügyi reformok elősegítése és a jogi környezet peremfeltételeinek modernizálása érdekében – kedvezményeket kínált az egyik legnagyobb létszámú értelmiségi hivatásnak.²³ Egyes megközelítések szerint az újonnan felállított bírósági rendszer nagyjából 1400 egykori ügyvédet vett fel állományba.²⁴ Az ügyvédség szabaddá tételét támogatta egyfajta állami és kormányzati szellemiség is. A dualista kormányzatok ugyan nem tudtak megbirkózni a rendkívül fragmentált jogi felsőoktatás átalakításával és egységesítésével,²⁵ de nem is állhatott szándékukban zárt keretek közé szorítani a jogi oktatást, ami hosszú évtizedeken keresztül látta el utánpótlással a többnyire jogi diplomával is betölthető közigazgatási, államigazgatási, rendvédelmi és természetesen igazságügyi szféra munkaerőigényét.²⁶

A jogi és társadalmi korlátok ledöntésével együttesen meg is kezdődött az ügyvédek létszámának növekedése. 1875-ben például 4200 ügyvédet számláltak össze a kamarák, ez az összlétszám az 1890-es évek közepéig, tehát 20 év alatt csak nagyon mérsékelt

²¹ A rendtartás keletkezési körülményeire lásd Korsós né Delacasse 2012.

²² Fleischer Ábrahám zsidó vallású hallgató volt az első, aki a pesti bölcsészeti fakultás elvégzését követően, 1827-ben jelentkezett a jogi karra. A helytartótanács iránymutatásában nem látta akadályát annak, hogy Fleischer és más zsidó vallásúak jogi tanulmányokat folytassanak, a hatóság rendelete mégsem került végrehajtásra. Goldstein Simon volt az első, aki az 1850-es években zsidóként megszerezte a jogi doktorátust, és aki „királyi szabadalommal” megnyithatta 1861-ben ügyvédi irodáját. Boda 1944: 60–61.

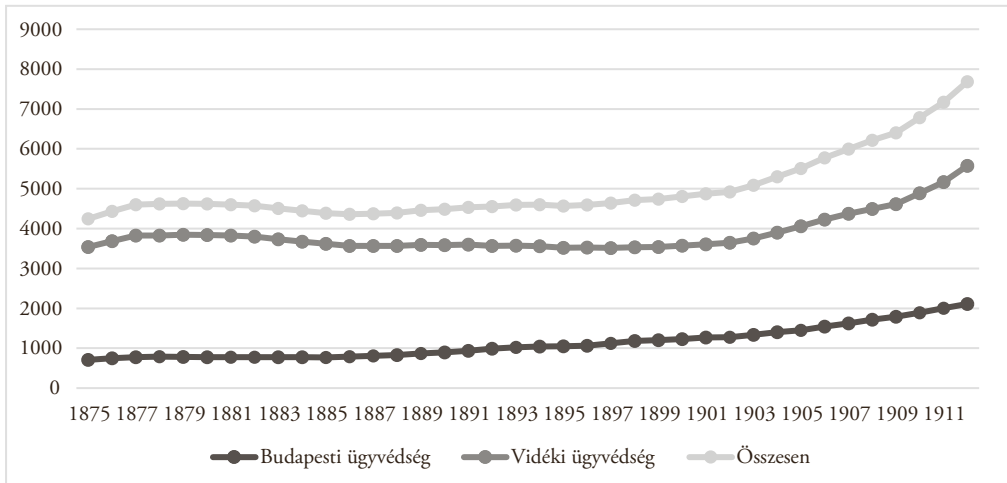
²³ Lásd erre Perkin 2002 [1989]; MacDonald 1995; Corfield 1999 [1995].

²⁴ Kovács M. 2001: 40.

²⁵ Mezey 1984; Ladányi 2007.

²⁶ Mazsu 1980: 295–306; Laky 1981 [1931]: 114–115.

módon emelkedett. Ekkor azonban robbanásszerű változást következett be, ez a folyamat az első világháborúig meg sem állt, 1910-ben már több mint 7000 ügyvéd volt kamaratag. Az ügyvédség 19. századi történetében ugyanakkor határozottan jelentkezett az a jelenség, melynek eredményeképp a zsidó vallásúak egyre nagyobb számban vállalkoztak az ügyvédi, ügyvédjelölti állások betöltésére.

1. ábra: A budapesti és vidéki ügyvédek létszáma Magyarországon 1875 és 1912 között

Forrás: Králik 1903: I. 263–264; Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv 1898: 637, 1900: 710, 1903: 429, 1905: 445, 1906: 446, 1907: 425, 1908: 446, 1909: 461, 1910: 450, 1914: 332.

1. táblázat: Az ügyvédek vallásfelekezeti megoszlása az alapnépességhez viszonyítva 1890 és 1910 között

Vallásfelekezet	1890			1900			1910		
	[fő]	[%]	Alapnépesség [%]	[fő]	[%]	Alapnépesség [%]	[fő]	[%]	Alapnépesség [%]
Római katolikus	1627	39	48	1453	32	49	1795	27	49
Görögkatolikus	125	3	11	140	3	11	204	3	11
Evangélikus	459	11	8	418	9	8	458	7	7
Református	825	20	15	690	15	14	817	12	14
Unitárius	36	1	0,4	35	1	0,4	60	1	0,4
Görögkeleti	211	5	14	226	5	13	332	5	13
Izraelita	918	22	5	1538	34	5	3049	45	5

Forrás: 1900. évi népszámlálás 1906: 193, 197; 1910. évi népszámlálás 1914: 737, 739;

Kovács–Lajtai 2020: 577.

Míg az 1860-as években csak alig egy tucat zsidó ügyvéd tevékenykedhetett királyi engedéllyel Magyarországon, a dualizmus liberális jogreformjainak, az egyenjogúsításnak köszönhetően – elviekben – minden pálya megnyílt előttük, így egyre többen olyan szabadfoglalkozású hivatást választottak mint az orvosi, mérnöki, újságírói és nem utolsósorban az ügyvédi.

A fenti táblázat adatait szemügyre véve jól kitűnik, hogy az ügyvédségen belül az 1890-es évektől kezdve, összhangban a joghallgatók és az ügyvédek létszámának robbanásszerű növekedésével, egyre inkább veszítettek súlyukból a római katolikus, az evangélikus, illetve a református vallásúak. Ez természetesen nem meglepő annak tudatában, hogy az izraelita felekezetűek a korszakban előszeretettel választották a jogi képzéseket és az ügyvédi foglalkozást, számuk a 20 év alatt háromszorosára, ügyvédségen belüli részesedésük pedig 22%-ról 45%-ra emelkedett.

A zsidó vallásúak ügyvédi hivatás iránti fogékonyságát egyesek a keresztény felekezetűektől eltérő iskoláztatási stratégiákkal magyarázták, és hangsúlyos volt a korábbi feldolgozásokban a már említett tézis, miszerint a „zárt hivatali állások” miatt léptek sokan a szabad és független ügyvédi pályára.²⁷ Más szempontot is érintett okfejtésében Tóth-Matolcsi László, aki a 19. század utolsó harmadától számított ügyvédi létszámnövekedést nem kizárólag az izraeliták „térfoglalásával” magyarázta. Tóth-Matolcsi szerint ugyanis „szintén jelentős számban érkeztek a pályára a polgárság, illetve az elszegényedett kis- és középnemesség gyermekei.” Ám ez utóbbi elemek az ügyvédi hivatást nem önmagáért, hanem azért választották, hogy közéleti, politikai karriert építsenek, máskor pedig „kivételes helyzetük megőrzéséhez az államigazgatási pozíciók elfoglalását látták célravezetőnek” az ügyvédi végzettség megszerzésével.²⁸

VALLÁSI TÖRÉSVONALAK AZ ÜGYVÉDSÉGEN BELÜL?

Ilyen jelentős átalakulást megfigyelve joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon az ügyvédi hivatáson belül megjelentek-e vallásfelekezeti törésvonalak. Alapos kutatások hiányában erre vonatkozóan most csak néhány példát hozhatunk fel, ezzel is árnyalva az ügyvédség származásának összetett történeti kérdését. A dualizmus kori jogi szaksajtóra és publicisztika-

²⁷ Vö. Kovács M. 2001: 50–51; Karády 1997: 82–84; Karády 2005: 205; Pálffy 2008: 41–47. Az érvelés mögött húzódo diszcrepancia elsősorban abban mutatkozik meg, hogy az ügyvédség liberalizálása és a zsidóság jogi emancipálása előtt a zsidó felekezetűek nemcsak a közszolgálati állásokhoz nem férhettek hozzá, de az ügyvédi pályát sem választhatták. A dualizmus időszakában megnyílt az ügyvédi praxis folytatásának lehetősége az izraeliták előtt is, csakhogy ekkortól fogva nem beszélhetünk zárt közszolgálati állásokról, vallásfelekezeti alapú törvényi megkülönböztetésről.

²⁸ Tóth-Matolcsi 2018: 146–148.

kára tekintve jól meghatározható az a kérdéskör, mely legtöbbször, legnagyobb mértékben foglalkoztatta a korabeli ügyvédeket. Az autonómia, a liberális értékek és a szabad verseny elvein álló magyar ügyvédség körében ugyanis mindvégig napirenden volt, hogy szükséges-e korlátozni az ügyvédek létszámát a hivatást gyakorlók magas jövedelmének és presztízisének, valamint megfelelő munkakörülményeinek biztosítása érdekében. Míg a fővárosi és vidéki ügyvédek nagy része kiállt a korlátozásoktól mentes verseny mellett, addig egyre többen és többször hallatták hangjukat azok a szereplők, akik a foglalkozáson belül zajló tendenciákat negatívnak és visszafordíthatatlannak tartották, emiatt pedig azonnali beavatkozást sürgettek a „zárt szám” (*numerus clausus*) nevében.

Az ügyvédek között zajló *numerus clausus*-vita akár külön tanulmány tárgyát is képezhetné. Összefoglalóan most csak azt érdemes hangsúlyozni, hogy az észrevétel miszerint a kelletténél több ügyvéd praktizált a fővárosban és Magyarországon, már az 1860-as években is felbukkant, ám sarkalatos kérdéssé csak az 1880-as évek közepén vált. A századfordulótól kezdve ráadásul egyfajta elmozdulás is megfigyelhető volt a radikális átalakítások követelését illetően. Ekkortól talált támogatóra a budapesti ügyvédi kamara egyik vezető tisztségviselőjének személyében (Pollák Illés) a *numerus clausus* egyik változata, és ekkortól vállalták bizonyos vidéki kamarák testületi szinten a reformokat akár a korlátozások árán is. A súlyos polémia 1907-ben „tetőzött”, az ekkor megrendezésre kerülő országos ügyvédgyűlés ugyanis soha nem látott mértékben mozgatta meg az ügyvédi köröket, a nagy többség végül nemet mondott a létszámkorlátozás bevezetésére.²⁹ A budapesti és a vidéki ügyvédség többsége mindvégig kitartott a szabad ügyvédi mesterség intézménye mellett. Ugyan megoldási javaslatok sorra születtek, a szisztéma hosszú évtizedekig fennállt, átfogó reformra nem került sor a korszakban.

Miért bír jelentőséggel ez a vita a vallásfelekezeti törésvonalak kérdése kapcsán? A *numerus clausus*-vita egyes megközelítések szerint vallási alapon szankcionált és korlátozott volna, értelemszerűen a zsidó vallású ügyvédek kárára.³⁰ Ez a megközelítés ugyanakkor az 1920-ban a felsőoktatásban bevezetett zárt szám korábbi állapotokra való visszavetítésének is tűnhet, hiszen a korlátozást követelő ügyvédek egyetlen egyszer sem hozták szóba a vallási kritériumokat, az ügyvédi gyűlésekről készült jegyzőkönyvekben sem találjuk ennek nyomát.

A vallási különbségtétel máskor és más kontextusban, de mégiscsak megjelent ügyvédi körökben. A felekezeti motívum érdekes módon nem a zárt szám kapcsán, hanem a kamarai vezetőséggel szembeni konfrontáció során merült fel. Ráadásul ebben az esetben éppen nem a zsidóság elleni felszólalással van dolgunk. Révai Lajos budapesti ügyvéd, *A Jog* című

²⁹ A parttalanná váló vitára lásd Pap (szerk.) 1908: 44–111.

³⁰ Vö. Kovács M. 2001: 40–45.

hetilap szerkesztője egy 1902-es írásában arra utalt, hogy a budapesti ügyvédség egy csoport kezében van, amely a választmányi, ügyvédvizsgáló bizottsági, a különféle szakbizottsági helyeket saját „kortesszolgáinak” tartja fenn, emiatt fordulhat elő, hogy sok ügyvéd nem vesz részt a gyűléseken, a közös munkában. „Talán megjön még az az idő, mikor az ügyvédi valódi érdem is fog nyomni a latba, kortesi bábaszolgálatok nélkül! Mikor a jelölt nevezésénél nem az lesz az első kérdés, hogy mi az illetőnek a *felekezete*? Akkor mi is ott leszünk kartársaink sorában!” – fogalmazta meg gondolatait a lapszerkesztő vélhetően személyes sértettségtől is vezérelve (kiemelés az eredetiben). Révai – maga is zsidó vallásúként – feltehetően nem mást nehezményezett mint hogy a kamarán belüli arányszámukhoz képest a zsidó felekezetűek alulreprezentáltak voltak a kamarai tisztviselői pozíciókban.³¹

A következő példa ismételten a sajtóból származik. Korábbi kutatásomhoz két jogi hetilap (*A Jog* és *Ügyvédek Lapja*) ügyvédeknek és ügyvédjelölteknek szóló álláshirdetéseit néztem át. Ezek a hirdetések – műfaji sajátosságuk okán – rövidsége és tömörsége törekedtek, információhordozó szerepük azonban nem lebecsülendő. Az 1885/86-tól 1905-ig, illetve 1910-ig terjedő időszak mintaéveiből³² válogatott állásajánlatok arra mutattak rá, hogy bizonyos környezetben megjelent a vallásfelekezeti megkülönböztetés az ügyvédségen belül. A munkács-szentmiklósi uradalom például kizárólag keresztény ügyvédjelöltek jelentkezését várta 1896-ban, de ugyanígy keresztény alkalmazottat keresett Vieszt Károly nagyrócei (Gömör megye) vagy Fábry Károly békéscsabai (Békés megye) ügyvéd.³³ A nyilvánvalóan izraelita vallású jelöltek kizárását célzó megfogalmazások mellett mindazonáltal ott voltak azon ajánlatok is, melyekben kifejezetten a zsidó vallásúakat részesítették előnyben. Krausz Samu Berettyóújfalun (Hajdú megye), Hajdu Gyula Ógyallán (Nyitra megye) kínált izraelita jelölteknek állást.³⁴ A hirdetések összességét tekintve kiemelendő, hogy a vallási hovatartozást feltüntető állásajánlatok nagyon kevés számmal fordultak elő, de még inkább hangsúlyozni szükséges azt, hogy ezek a hirdetések kivétel nélkül vidéki ügyvédektől származtak, budapesti ügyvédtől származó hirdetésben egyetlen esetben sem szerepelt ugyanis a felekezeti kitétel.

³¹ Révai Lajos: Kortesszolgálat. *A Jog* 1902. február 23. 57–58. A kamarai tisztviselői kar ezzel szemben vallásfelekezeti szempontból is sokszínű volt. Ezt tanúsítja, hogy a római katolikus ügyvédek mellett ott található a zsidó evangélikus Szedencs Jánost, Györy Eleket vagy Liedemann Károlyt, Nagy Dezsőt, az 1890-es évekbeli kamara egyik legmeghatározóbb vezetője pedig a református vallást gyakorolta. De az izraelita felekezetűek sem hiányoztak a testület éléről (Friedmann Bernát, Baracs Marcell, Brüll Ignác, Pollák Illés). Papp 2022: 54.

³² *A Jog* esetében, mivel a lap 1886 és 1908 között jelent meg, az első mintaévet 1886-ban állapítottam meg, az 1910-es felvétel azonban csak az *Ügyvédek Lapja* hirdetéseit tartalmazza.

³³ *A Jog* 1896. április 5. 112; Jogesetek Tára. Melléklet a Jog 37. számához. *A Jog* 1908. szeptember 6. 144; *A Jog* 1895. március 31. 104.

³⁴ *Ügyvédek Lapja* 1905. augusztus 5. 4; *Ügyvédek Lapja* 1910. február 5. 8.

„RENDI ZÁRVÁNYOK”

Ha felekezeti, illetve származási kérdések nem is voltak napirenden ügyvédi szakmai körökben, néhány jelenség arra mutat rá, hogy még ez a rendkívül számos és jól szervezett értelmi hivatás sem tudta minden elemében felszámolni a „rendies” tradíciókat. Egy ilyen zárvány lehetett például a „honorácior státuszú ügyvédek” bizonyos fokú megkülönböztetése még a századelőn is. Pfeffer Ignác az 1820-as években született, az ügyvédi diploma megszerzését követően feltehetően csak rövid ideig praktizált, majd átvette az édesapja által felépített Diana-fürdő üzemeltetését.³⁵ Pfeffer 1892-es halálakor jelentős ingatlan- vagyont hagyott három gyermekére, a Schwarczer-féle elmeagyógyintézetben kezelt feleség gondnoka a tartásdíj mértékét még nem, az özvegyre hagyott vagyon összegét azonban már vitatta. Frivaldszky Sándor ügyvéd szerint ugyanis a feleséget, Melczer Teklát megillette volna a közösen szerzett vagyon felerészbeni tulajdonjoga, a végrendelet tartalmával így nem értett egyet, a hagyatéki végzés átdolgozását indítványozta a közjegyzőnél. Az első hagyatéki tárgyalást követően sor került egy póttárgyalásra, ahol is Frivaldszky revideálta álláspontját, miután tudomására jutott, hogy „néhai Pfeffer Ignác *diplomatikus ügyvéd volt (honoratior)*, kivel szemben és kinek hagyatékára nézve közszerzeményi jog nem érvényesíthető” (kiemelés tőlem, P.V.).³⁶ Mindezt szem előtt tartva a kirendelt gondnok kérte az özvegyi tulajdonjogra vonatkozó passzusok törlését, illetve módosítását. Az előbb idézett megjegyzés pontos lenyomata annak, hogy az 1890-es években az ügyvédségen belül létezett egyfajta megkülönböztetés, a „honoratior” ügyvédek családtagjai például más elbírálás alá estek, mint a jogtudományi doktori címmel rendelkező ügyvédek örökösei.

A századfordulót követően a honorácior megjelölés mellett ráadásul a publicisztikai irodalomban felbukkant egy olyan megközelítés, mely jelentős mértékben feltételezte a rendi viszonyok továbbélését még a 20. század elején is. Szende Pál polgári radikális politikus 1910-ben tartott előadást *A magyar ügyvédség válsága* címmel.³⁷ A korábban ügyvédként is dolgozó Szende kifejtette, hogy az 1870-es évektől kezdődően, köszönhetően Tisza Kálmán kormányainak, mind a szélesebb magyar társadalom, mind a magyar ügyvédség egyre inkább elszegényedett, proletarizálódott. A szerző a létszámadatokat szemügyre véve megállapította, hogy az ügyvédi karon belül jelentős mértékűvé vált a „túlzsúfoltság”, egyre több lett a szegény ügyvéd. Ez részben annak is volt köszönhető, hogy korábban számos ügyvéd csak „címzetesként” került be az ügyvédség sorai közé, tényleges gyakorlatot nem

³⁵ Papp 2019: 80–86.

³⁶ BFL IV. 1411.b. 00210/1888. Hagyatéki jegyzőkönyv (Pfeffer Ignác), 1892. október 15., Hagyatéki jegyzőkönyv (Pfeffer Ignác), 1893. január 18.

³⁷ Az 1910-ben, a Társadalomtudományi Társaság ülésén előadott előadás írásos változata két évvel később jelent meg a polgári radikálisok folyóiratában, a *Huszadik Században*.

folytattak, ám a század végére megjelent egy új generáció, mely hivatásának és főfoglalkozásának tekintette az ügyvédkedést. Az ügyvédi kar ráadásul nem tudta meghaladni a történeti és polgári osztályok között húzódó törésvonalakat, így két nagyobb ügyvédi típus alakult ki a századfordulóra – vélte Szende. Az egyik csoportot „nem teljesen szabatos, de kifejező műszóval feudális típusnak” nevezte.³⁸ Szende szerint ez a csoport jó kapcsolatokat ápolt az államigazgatással, a hatóságokkal, a bíróságokkal, mivel származásuk és társadalmi állásuk „egyívású” volt.³⁹ A „feudális” típusú ügyvédség Szende általi leírása tehát nem más mint a „rendies” viszonyoknak a 20. század elejére, valamint a magyar jogászságra való kivetítése.

Szende Pál szerint a „merkantil” típusú ügyvédség az ipar és a kereskedelem köreiben kereste megélhetését, „jelentékeny részük a zsidósághoz” tartozott.⁴⁰ A két csoport közötti küzdelemlről következőképp vélekedett:

„A merkantil ügyvédek az uralkodó korrupció folytán pénzügyi összeköttetéseiknél fogva behatolnak a fenntartott területekre is, s sok oly állást, megbízást és teendőt szereznek meg, melyek addig kizárólag a feudális elemeknek jutottak osztályrészül, sőt egyes pozíciókból őket valóságos kizorítják.”⁴¹

Szende Pál társadalomszemléletét minden bizonnyal jelentősen befolyásolta az a motívum, amit akár a „dzsentrikérdés”, akár a „zsidókérdés” szemszögéből megközelíthetünk. A „feudális” és a „merkantil” ügyvédi csoportok jellemzésénél ugyanis elmaradhatatlan szempont volt az adott típus társadalmi kötelékének, beágyazottságának, valamint vallási hovartartozásának kérdése. A Szende által hangoztatott proletarizálódás, elszegényedés nem volt újkeletű eleme a dualizmus kori társadalomfejlődésről szóló érvelésnek. Láng Lajos 1881-es munkájában eredeti módon arra kereste a választ, hogy miért szegényedik el a társadalom, ezen belül pedig miért szegényednek el jobban bizonyos társadalmi csoportok,

³⁸ „Körébe ama ügyvédek tartoznak, kik vagy régi nemesi családokból vagy pedig oly társadalmi rétegekből származnak, melyek gazdasági érdekek, életmód, világfelfogás és külsőségek tekintetében azonosak vagy azonosítják magukat a történelmi osztállyal.” Szende 1912: 36.

³⁹ „A feudális típushoz tartozó ügyvédek kapják meg a kincstári jogügyek igazgatóságánál, a kincstári ügyészségeknél, az államvasutak és más hatóságok jogügyi osztályaiban szervezett állásokat. Idesorolandók továbbá a városi és vármegyei tisztügyészségek, a hitbizományi gondnokságok, az uradalmi, főpapi és káptalani ügyészségek. Egymás után alakulnak nagy állami szubvenciókkal és előjogokkal felruházott földhitelintézetek, országos és helyi szövetkezetek, melyekben az ügyészi állás nekik van főntartva. A csődtömeg gondnokságokat, hagyatéki gondnokságokat, árvaszéki megbízásokat, a fizetéssel járó házasságvédelmeket és ügygondnokságokat szintén ezek kapják.” Szende 1912: 37–38.

⁴⁰ „A zsidó intellektuelek minden állami és közalkalmazásból (csekély kivételtől eltekintve) ki vannak zárva. Részükre tehát a társadalmi emelkedésnek egyedüli módja az értelmiségi pályákra való lépés, ezek közül legtöbb kilátást az ügyvédség nyújt. De más vallású intellektueleknek és a polgári származású egyéneknek is nagy száma lép az ügyvédi pályára, különösen városokban, vagy oly vidéken, hol a történeti osztály annyira exkluzív, hogy nemcsak a zsidósággal, hanem a polgári elemekkel és a parasztságból fölemelkedettekkel szemben is elzárkózik.” Szende 1912: 40–41.

⁴¹ Szende 1912: 43.

valamint hogy költekezésük miatt haladja meg bevételeiket. Láng gondolatmenete a társadalmi állását elvesztő dzsentriőről szólt, ez volt az a társadalmi kategória, mely erején felül költekezett, miközben a modernség kihívásaira adott reakcióként nem tudta kellően növelni jövedelmét, bevételét. A szerző a dzsentrivel ellentétbe a magyar zsidóságot állította:

„Nézzük ellenben azt a fajt, melyben a modern gazdasági irány minden hibája és erénye a legpregnansabb módon nyer kifejezést. Nézzük a zsidókat és látni fogjuk, hogy a megfeszített munkásság és a minden alkalmat felhasználó kereseti ösztön éppen nem zárja ki a mindig gyarapodó szükségletek kielégítését.”⁴²

A Láng által is használt dzsentri terminus ebben az időszakban azonban még nem pejoratív értelmű, még ha erőteljes kritika is fogalmazódott meg e társadalmi csoporttal szemben. A századfordulóra a dzsentri szó azonban egyértelműen pejoratívvá vált, maguk a dzsentrik ekkortól kezdve nem is igen használták már önmagukra ezt a kifejezést.⁴³ A dzsentrikkel szembeni előítélet jól kimutatható Szende ügyvédszemléletében is, a „feudális” típust ugyanis úgy jellemezte mint aki vagy nemesi rangjánál fogva, vagy a nemesi társadalomhoz való illeszkedése miatt azonosította magát a „történelmi osztállyal.” Az érdekazonosságot, az „azonos osztályérdeket” mind a dzsentrik között, mind a „feudális” ügyvédek között a tegeződés fejezte ki leglátványosabban.⁴⁴ Az érdekazonosság ilyen szintű hangsúlyozása a „rendi zárványként” is aposztrofálható jelenségek körébe tartozik.

Ezzel szemben a „merkantil” ügyvédek a modernizációt, a magyar polgárosodást leginkább képviselő zsidósággal mutatnak hasonló jegeket. A zsidóság a kereskedelmi és hitelszektorban felülreprezentáltak számított más felekezetekhez képest, innen is származott az az érvelés, hogy a zsidó kereskedők ügyvitelükhöz előszeretettel foglalkoztattak velük azonos társadalmi állású jogi tanácsadókat, ügyvédet.⁴⁵ A „merkantil” ügyvédek megkülönböztetése tehát lényegében nem más mint a zsidóságnak a magyar társadalmon, illetve a tevékenységszervezetben belül elfoglalt helyzetének kivetítése a jogi hivatásokra. Szende Pál érvelése jól láthatóan szorosan illeszkedik a korabeli társadalomszemlélet legfőbb vitakérdéseire, a „feudális” és „merkantil” megkülönböztetés ráadásul olyannyira meghatározta a későbbi eszmecseréket, hogy még a friss feldolgozások sem kívántak azon módosítani. Szende megállapításai később mélyen beivódtak az ügyvédekkel foglalkozó munkák értelmezési kereteibe.⁴⁶

⁴² Láng 1881: 58.

⁴³ Kövér 1998: 165–166.

⁴⁴ Szende 1912: 38.

⁴⁵ Szende 1912: 41–42.

⁴⁶ Érdekes eset, amikor a dichotómikus megközelítést már nem is az eredeti szerzőtől, hanem egy későbbi – explicit módon ki sem fejtett – koncepciótól kölcsönzik. Fónai Mihály így a „feudális” és „merkantil”

KONKLÚZIÓ

Az itt leírtak kapcsán összefoglalóan elmondható, hogy a magyar ügyvédség professzionalizációja a 19. században kéz a kézben járt a középirtokos nemesség, a jogászság, szűkebben pedig az ügyvédi kar társadalomtörténeti átalakulásával.⁴⁷ A korszak folyamán a származási kérdések mellett felbukkantak a vallási megkülönböztetés jelei is, a honorácior státuszú, valamint a zsidó vallású ügyvédek megjelenése és elterjedése az ügyvédi karon belül alapjaiban formálta át az egyik legszámosabb értelmi hivatás társadalmi összetételét. A különféle korabeli észrevételek és később napvilágot látott elméleti megközelítések ugyan igyekeztek válaszokat kínálni arra nézve, hogy miért töltött be meghatározó szerepet a magyar középosztály életében az ügyvédség, illetve az ügyvédi diploma, az ügyvédségen belül esetlegesen fennálló származási és vallási kérdéseket viszont csak egy empirikus vizsgálat tisztázhatná megnyugtatóan. Ennek hiányában, valamint a fentebb ismertetett tényezőket figyelembe véve nem érvelhetünk amellett, hogy a dualizmus évtizedei alatt létezett volna valamilyen markáns vallásfelekezeti törésvonal az ügyvédi hivatáson belül. A felekezeti megkülönböztetés egyáltalán nem volt általános, inkább csak kivételes esetekben bukkant fel, a két világháború között kialakult politikai-ideológiai-származási törésvonal ennél fogva nem eredeztethető a korábbi évtizedekből. A hivatásrendiség felől közelítve mindez úgy fogalmazható meg, hogy a zsidó-nem zsidó kérdést az ügyvédi hivatás láthatóan meghaladta, köszönhetően a hivatás peremfeltételeinek, széles körű önrendelkezésének, képviselt értékrendjének. A foglalkozás professzionalizációja, ezzel párhuzamosan pedig az eltérő tradíciójú csoportok társadalmi „összeilleszkedése” fontosabb szerepet játszott az ügyvédség történetében, mint a vallásfelekezeti törésvonalak kiéleződése vagy a „rendi zárványok” tovább élése. A történeti-jogi rendiség „zárványai” mindazonáltal még így is kimutathatók voltak, az azonban egy további kérdés, hogy elsődlegesen ezek vagy a professzionalizáció folyamatába illeszkedő hivatásrendi elemek képezték-e az ügyvédi kar meghatározó arculatát a 19. században.

ügyvédség kategorikus megkülönböztetését Weis Istvánnak tulajdonítja. Vö. Fónai 2016: 941. Szintén nem elhanyagolható, hogy a különféle kategorizálásoknál a kettősség, a dichotómia állandó visszatérő értelmezési rendszer. Mint arra Matolcsi Réka felhívta a figyelmet, a parlament társadalmi összetételét vizsgáló munkák az ügyvéd-politikusokat ügyfélkör szerint csoportosították. Az egyik típusba azokat sorolták, akik csak egy ügyfelet (egy uradalmat, bankot vagy gyárat) képviseltek, a másik csoport kiterjedt megbízáói körrel rendelkezett. Ráadásul az előbbiek a kormánypártban, az utóbbiak pedig inkább az ellenzéki (főleg a függetlenségi) oldalon foglaltak helyet. Más feldolgozás az előbbi csoportot „egy-ügyű ügyvédeknek” nevezte, a második csoportot a „politikai vállalkozók” terminussal illette. Matolcsi 2019–2020: 33.

⁴⁷ Papp 2021, 2022. A professzionalizáció további magyar sajátosságaira mindenekelőtt lásd Halmos–Szívós 2010; Vári 2010; Keller 2010.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1411.b. Budapest Székesfőváros Árvaszékének iratai, 1874–1950
00210/1888. Pfeffer Ignác

A Jog, 1886, 1890, 1895, 1896, 1902, 1905, 1908.

Ügyvédek Lapja, 1885, 1890, 1895, 1900, 1905, 1910.

1900. évi népszámlálás 1906: A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása.
Nyolczadik rész. Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások. (Magyar Statisztikai
Közlemények. Új sorozat 16.) Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

1910. évi népszámlálás 1914: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása.
3. A népesség foglalkozása és a vállalati statisztika. (Magyar Statisztikai Közlemények,
Új sorozat 52.) Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv 1898–1910: A M. Kir. Kormány [1899. évi – 1910.
évi] működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest.

Pap József (szerk.) 1908: *A Budapesten, 1907. október hó 7., 8. és 9. napjain tartott országos*
ügyvédgyűlés naplója. Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Benda Gyula 1991a: A polgár és polgárosodás a történeti irodalomban. In: Tóth András
(szerk.): *Rendiség és polgárosodás. Előadások a polgárosodásról I.* Budapest, 5–11.

Benda Gyula 1991b: A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. *Századvég*
(27.) 2–3. 169–176.

Bibó István 1986 [1947]: Értelmiség és szakszerűség. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok.*
II. kötet, 1945–1949. Budapest, 505–523.

Boda Ernő 1944: A zsidók munkássága a magyar jogtudományban. In: Szilágyi Géza
(szerk.): *Magyar zsidók könyve 1944.* Budapest, 59–72.

Corfield, Penelope J. 1999 [1995]: *Power and the Professions in Britain 1700–1850.* London–
New York.

Csige András 1997: Polgárosodás-elméletek és polgárosodás-viták. *Szociológiai Szemle* (7)
3. 117–138.

- Fónai Mihály 2016: A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, kor és nem szerint. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, 940–962.
- Földvári Béla 1920: *A magyar ügyvédség és a magyar közélet. I. rész*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2002: A polgárosodás történeti problémája. In: Gyáni Gábor: *Történezdiskurzusok*. (A múlt ösvényén) Budapest, 98–115.
- Hajnal István 1942: Az osztálytársadalom. In: Miskolczy Gyula (szerk.): *Az új Magyarország*. (Magyar művelődéstörténet 5.) Budapest, 165–200.
- Halmos Károly – Szívós Erika 2010: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall* (11.) 42. 5–18.
- Halmos Károly 2003: A vagyon és a műveltség polgársága a dualizmus korában. In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. Budapest, 19–40.
- Halmos Károly 2006: Beszítbürgertum Magyarországon. A virilizmus. In: Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 161–194.
- Heckenast Gusztáv 1989: A honoráciorok a reformkorban. *Századok* (123.) 3–4. 427–441.
- Hudi József 2006: Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. In: Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 39–75.
- Karády Viktor 1997: *Zsidóság, modernizáció, asszimiláció. Tanulmányok*. Budapest.
- Keller Márkus 2010: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-porosz összehasonlításban*. (A múlt ösvényén.) Budapest.
- Klement Judit 2012: *Hazai vállalkozók a hőskorban. A budapesti gőzmalomipar vállalkozói a 19. század második felében*. (Talentum sorozat 15.) Budapest.
- Korsósne Delacasse Krisztina 2012: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. (Institutiones Juris, Dialóg Campus szakkönyvek.) Pécs–Budapest.
- Kovács Benedek – Lajtai Mátyás 2020: Magyarország vallási viszonyai a népszámlálások és egyéb lakossági adatfelvételek tükrében. *Statisztikai Szemle* (98.) 6. 573–598.
<https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0573>
- Kovács M. Mária 2001: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. [h. n.]
- Kövér György 1997: Nagy vagyonok legendáriuma. *Café Babel* (7.) 1. 13–32.
- Kövér György 1998: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 11–186.

- Kövér György 2002 [1990]: Jövedelemadó és polgárosodás. Kísérlet a kiegyezés utáni pesti nagypolgárság körülhatárolására. In: Kövér György: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Budapest, 132–138. [Eredetileg megjelent: Bruckmüller, Ernst – Döcker, Ulrike – Stekl, Hannes – Urbanitsch, Peter (Hrsg.): *Bürgertum in der Habsburger-Monarchie*. Wien–Köln, 1990, 57–65.]
- Králik Lajos 1903: *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar. I–II. kötet*. Budapest.
- Kun László 1895: *A magyar ügyvédség története. Politikai s társadalmi tekintetben, a legrégibb időktől maig, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével*. Budapest.
- Ladányi Andor 2007: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944.* (Jogtörténeti Értekezések 34.) Budapest.
- Laki Mihály – Szalai Júlia 2004: *Vállalkozók vagy polgárok? A nagyvállalkozók gazdasági és társadalmi helyzetének ambivalenciái az ezredforduló Magyarországon*. Budapest.
- Laky Dezső 1981 [1931]: Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. In: Huszár Tibor (szerk.): *Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900–1945*. Budapest, 112–135.
- Láng Lajos 1881: *A társadalmi deficit. Függelekül nógrádi Szontagh Pál nyílt levele a szerzőhöz s a szerző arra vonatkozó válasza*. Budapest.
- MacDonald, Keith M. 1995: *The Sociology of Professions*. London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Mályusz Elemér 1928: Kossuth működésének társadalomtörténeti háttere. *Napkelet* (11.) 3. 166–183.
- Matolcsi Réka 2019–2020: Az ügyvédi és a politikusi tevékenység kapcsolata a dualizmus korában. *Modern Magyarország* (6.) 1. 33–54.
- Mazsu János 1980: A szellemi foglalkozásúak jövedelmi viszonyainak alakulása a dualizmus időszakában. In: Fehér András (szerk.): *Magyar Történeti Tanulmányok 13*. Debrecen, 5–55.
- Mezey Barna 1984: A jogakadémiák 1874. évi reformja. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. (Jogtörténeti Értekezések 14.) Budapest, 103–119.
- Pálfy, Zoltán 2008: Ethno-confessional Patterns of the Choice of Study Paths among Transylvanian Students of Law and Medicine (1900–1919). In: Victor Karady – Borbála Zsuzsanna Török (eds.): *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*. Cluj–Napoca, 36–64.
- Papp Viktor 2019: Ügyvédek a mérlegen. Budapesti ügyvédek jövedelmi és vagyoni helyzete a 19. század második felében. In: Koloh Gábor – Papp Viktor – Tóth Áron (szerk.): „Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt”. Tanulmányok Kövér György születésnapjára. Nagyvárad, 71–91.

- Papp Viktor 2021: Panasz kultúra és önrendelkezési törekvések. A magyar ügyvédség autonómiájának dualizmus kori lehetőségei és korlátai. *Replika* (22.) 119–120. 67–84. <https://doi.org/10.32564/119-120.3>
- Papp Viktor 2022: „Össze-vissza kuszálva van ismét minden párt vezéreszme nélkül” A budapesti ügyvédi kar szervezeti és belső konfliktusai a dualizmus derekán. *Aetas* (37.) 1. 40–61.
- Perkin, Harold 2002 [1989]: *The Rise of Professional Society. England since 1880*. London–New York. <https://doi.org/10.4324/9780203408629>
- Szabó Béla 1995: A jogászság és a jogászképzés története. In: Uő (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. (Prudentia Iuris 2.) Miskolc, 164–198.
- Szende Pál 1912: A magyar ügyvédség válsága. *Huszedik Század. Társadalomtudományi és Szociálpolitikai Szemle XXV. kötet*. (13.) 1. 29–43, 194–206.
- Tóth Zoltán 1989: *Szekszárd társadalma a századfordulón. Történelmi rétegződés és társadalmi átrétegződés a polgári átalakulásban*. Budapest.
- Tóth Zoltán 1991: A rendi norma és a „keresztyén polgáriasodás”. *Századvég* (27.) 2–3. 75–130.
- Tóth-Matolcsi László 2018: A magyar ügyvédség modernizációs elkötelezettségéről. *Miskolci Jogi Szemle* (13.) 1. 145–157.
- Vári András 2010: Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat újtjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában. *Korall* (11.) 42. 151–178.
- Vörös Károly 1975: A modern értelmiség kezdetei Magyarországon. *Valóság* (18.) 10. 1–20.

NOBLES, COMMONERS, JEWS AND THE „FOSSILISED STRUCTURES” IN THE SOCIAL HISTORY OF THE 19TH CENTURY HUNGARY

by Viktor Papp

Summary

It is no longer a novelty in the field of social history that the formal abolition the system of estates did not mean the sudden disappearance of the social structure that had existed for centuries. According to some authors, ‚estate conform’ forms of behaviour continued to be an important component of everyday life in 19th century Hungarian society. This paper will explore the question of whether the legal profession, which was one of the most numerous and prestigious intellectual professions in the 19th century, was able to overcome the, traditional behavioural patterns, the “fossilised” forms of the old structures. The study presents the social context of the Hungarian legal profession through the groups of lawyers of noble and commoner and later Jewish origin, covering the phenomenon of religious sectarianism, the ‚feudal and mercantile’ types of lawyers, and one of the most important social debates of the period in legal circles, the numerus clausus.

Keywords: nobility, lawyers, legal profession, Jewry, professionalisation, numerus clausus dispute, feudal lawyers, mercantile lawyers